

Els vestits a les memòries de les missions de recerca de Palmira Jaquetti per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

Montserrat Garrich Ribera

Universitat de Barcelona

mgarrich@ateneu.ub.edu

<https://orcid.org/0000-0001-7188-020X>

RESUM

L'article se centra en la manera de vestir de la població catalana i les peces comunes que componen el vestit a partir de la informació continguda a les memòries de les missions de recerca de cançons que va fer Palmira Jaquetti (Barcelona, 21 de setembre de 1895 - Els Monjos, 8 de maig de 1963) per encàrrec de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, en companyia de Maria Carbó, de Mercè Porta o d'Enric d'Aoust, entre el 1925 i el 1940. La informació es presenta agrupada en els apartats sobre els vestits de Palmira Jaquetti, els vestits dels homes, els vestits de les dones, els cabells, els vestits dels infants i la roba de la llar. Les memòries de les missions de recerca de Palmira Jaquetti constitueixen un testimoni rellevant de primera mà que documenta el canvi de manera de vestir entre 1926 i 1936, quan s'abandonen les peces d'ús habitual fins a finals del segle XIX (calces, barretina, gec, gipó, etc.) i se substitueixen per altres que s'imposen (gorra, pantalons, brusa, etc.).

PARAULES CLAU

Obra del Cançoner Popular de Catalunya; indumentària; segle XX; missions; Palmira Jaquetti

ABSTRACT

This article focuses on the dressing style of the Catalan people and the common pieces of clothing described in the reports on the research missions for songs written by Palmira Jaquetti (Barcelona, 21st September 1895 - Els Monjos, 8th May 1963), commissioned by the 'Obra del Cançoner Popular de Catalunya', alongside Maria Carbó, Mercè Porta and Enric d'Aoust, between 1925 and 1940. The information is presented in various sections: Palmira Jaquetti's clothes, men's clothing, women's clothing, hair, children's clothing and household linen. The reports on Palmira Jaquetti's research missions are a relevant first-hand testimony of the evolution of dressing style between 1926 and 1936, when the garments which had been standard up until the late nineteenth century (breeches, 'barretina', jacket, doublet, etc.) were replaced by others, which become more habitual (beret, trousers, blouse, etc.).

KEYWORDS

Obra del Cançoner Popular de Catalunya; clothing; twentieth century; missions; Palmira Jaquetti

REBUT: 29/II/2022 | ACCEPTAT: 10/02/2023

La n'han baixat al portal,
forma d'home l'han posada,
espartdenya blanca al peu,
veta fins a mitja cama,
els pantalons, de vellut
i armilla verda i blanca,
el capot envalonat,
i el barret capçat de plata.

Cançó documentada per Palmira Jaquetti a la missió feta amb Maria Porta a Tregurà i Setcases del 27 d'agost al 23 de setembre de 1933 (XVI, 43)

Aquest article¹ se centra en la manera de vestir de la població catalana i les peces comunes que componen el vestit a partir de la informació continguda a les memòries de les missions de recerca de cançons i músiques populars que va fer Palmira Jaquetti (Barcelona, 21 de setembre de 1895 - Els Monjos, 8 de maig de 1963) per encàrrec de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, en companyia de Maria Carbó, de Mercè Porta o d'Enric d'Aoust, entre el 1925 i el 1936.

En l'any de celebració del centenari de l'inici de les tasques de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, l'article vol donar veu a un aspecte concret de la informació continguda a les memòries de les missions de recerca de Palmira Jaquetti.

1. Palmira Jaquetti a les missions de recerca

Palmira Jaquetti Isant, poetessa, folklorista, compositora, pedagoga i traductora,² és una de les persones que van participar en les anomenades *missions de recerca* de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i una de les poques dones que ho van fer, juntament amb Maria Carbó i Mercè Porta.

Jaquetti va participar en quinze missions, entre els anys 1925 i 1940. D'aquestes, quatre les va compartir amb Maria Carbó, dues amb Mercè Porta, set amb el seu marit, Enric d'Aoust, i dues les enfrontà tota sola.

Els territoris visitats per la folklorista abasten: la Seu d'Urgell, el Pallars i l'Aran, l'any 1925; el 1926 viatjà al Pallars i a la Conca de Tremp; el 1927 anà a Sant Feliu de Guíxols, el Pallars, la Ribagorça, Torroella de Montgrí i l'Estartit. Del 1928 són les missions al Pallars, Torroella de Montgrí, Verges, Pals i l'Escala; el 1929 torna a la Ribagorça i l'Escala; el 1930 a Verges, i un altre cop a la Ribagorça i al Pallars l'any 1931.

El 1933, el destí van ser les poblacions de Tregurà i Setcases, i el 1934, les de Molló, Prats de Molló i Pardines. Finalment, les dues missions en solitari daten de

¹ Per facilitar la identificació de la citació i evitar repeticions dels títols de les memòries de les missions, les citacions s'identifiquen amb el número del volum de la col·lecció *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, en xifres romanes, seguit del número de la pàgina. En podeu consultar els detalls a l'apartat de referències bibliogràfiques.

² Sobre Palmira Jaquetti, podeu consultar la pàgina web *Any Palmira Jaquetti* del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, accessible a: <<https://cultura.gencat.cat/ca/temes/comemoracions/2020/anypalmirajaquetti/inici/>> [data de consulta: abril de 2023].

1936-37 i 1940, la primera a l'Hospital de Sant Pau i a Tona i la darrera a Setcases, Manyanet, Anglès i la Vall d'Aran.

Una característica de les missions de recerca de Jaquetti és el corpus fotogràfic que acompanya les memòries dels viatges. Segons Marta Grassot (Grassot 2019), que ha estudiat l'ús de la fotografia a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, del conjunt de les missions de Jaquetti es coneixen un total de 863 imatges fotogràfiques, en les quals, a més dels informants, dones i homes, també hi ha retrats de la mateixa autora. Ens fixarem en un tema present a les memòries de les missions poc conegut i, en conseqüència, poc estudiat: la informació sobre els vestits que duen els informants i, d'una manera menys important, la dels cabells, els infants i la roba de la llar.

Aquestes informacions són breus i la seva aparició en les memòries és irregular. Constitueixen, però, un testimoni rellevant de primera mà del canvi de manera de vestir entre 1926 i 1936, quan s'abandonen les peces d'ús habitual fins a finals del segle XIX (calces, barretina, gec, gipó, etc.) i se substitueixen per altres que s'imposen (gorra, pantalons, brusa, etc.).

La informació sobre els vestits es pot complementar amb els comentaris de Jaquetti referits a l'aspecte dels homes, les dones i els infants que vivien a Catalunya fa gairebé cent anys. Malgrat que no és motiu d'aquestes ratlles, els comentaris demostren el canvi de manera de viure de llavors fins als nostres dies, especialment pel que fa a la higiene personal, tal com Josefina Roma (Roma 2021) comenta en els seus escrits sobre Jaquetti.

Palmira Jaquetti comenta que, en general, la població va bruta: «Això que diem de Bóixols dona idea de la pobresa, de la fretura d'aquesta gent mal menjada, bruta» (VI, 128), duen els vestits en un estat deplorable, amb peces senzilles i molt desgastades, de color indeterminat per l'ús, esparracats, amb menys tela original que no pas parracs, espellifats i sargits. Un bon exemple és el comentari que fa al juliol de 1931, parlant d'un home de Cadolla, de nom Quico, que «ara cosia un parrac blau —pel que he comprovat després, eren les calces—» (XIV, 146).

En resum: l'estat és de deixadesa i en les seves paraules: «gent vestida de parracs i brutícia» (VIII, 37). I els infants, en general, són una cara bruta de mocs i emascarada, amb «penúria d'espiritualitat, d'educació, de coneixements» (XI, 75).

De la població en general, el 1928, referint-se al Pallars, comenta: «Tot el que podem dir de la manca d'higiene i de la manca de gust i pulcritud en la indumentària infantil i femenina, sigui pres, no com una crítica, [...] sinó com una constatació de la veritat i desig de millora, a muntanya» (IX, 41). Realitat que aboca la població a un envelliment prematur i inexorable: «Ginyosa té el cabell gairebé blanc, la cara dolça, però revellida» (XIV, 22), «Francisca [...] envellida dins el gipó de vellut» (XVI, 223).

La manera de viure que relata és feréstega, sòrdida, inhòspita, malaltissa, decrepita, grisa per no dir fosca, eixarreïda, gasiva. Paràsits, mosques i mosquits, xinxes, polls, rates, tinya, goll i tuberculosi. Per combatre-ho: flit i Zotal, companys de missions. Mans brutes, mocs i cares emmascarades. En resum: pobresa i misèria arreu.

Els aliments que refereix en els àpats es basen en sopes, brous, ous, patates, bledes i quatre productes més de l'horta. A taula, molts cops amb plats escantonats i sense coberts, les tovalles i els tovallons són peces absents.

Jaquetti és ben conscient de la pobresa general que es viu a muntanya i de la poca roba que tothom té a la seva disposició. Per això no és gens estrany que quan ens explica que per agrair la col·laboració com a informants als vellets que viuen a l'asil de la Seu d'Urgell els vulgui fer alguns presents, i els obsequis siguin tot peces de roba que compra segons la necessitat de cada un:

Tenim alguns presents a fer, i amb aquest intent hem entrat a les botigues. Al pastor, que va amb calçat ferrat, li comprem unes sandàlies, més lleugeres i còmodes. A en Ventura, que ja té vestit i calçat, una camisa. En Pere [...]. A ell li hem comprat pantalons i camisa. A l'Esteve, el dels carlins, [...] mitja dotzena de mocadors. A Roseta, un de seda pel cap; a Jerònima, un abrigo; a Margarida, també mocadors i davantals i roba a Isabel i a Maria. [...] A Martí Bordas li hem fet present d'una corbata i botons. (VI, 109)

2. El vestit a les memòries de les missions de recerca de Palmira Jaquetti per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

La informació sobre els vestits procedeix del buidatge dels textos de les memòries de les missions esmentades a l'apartat anterior.

Les dades consignades han estat: la informació de context (data i lloc), el nom o renom de la persona, el nom de la peça, si és d'home, de dona, d'infant o roba de la llar, i la descripció literal que Jaquetti escriu a la memòria de cada missió.

Sobre la roba personal, com ja ha estat comentat, l'autora deixa palès l'estat de deteriorament de les peces de roba que correspon a la migradesa de recursos generals. La roba de cada dia és molt justa, escassa, molt usada i gairebé sense recanvi. Un comentari, del juliol de 1929 a Viu de Llevata, ens il·lustra l'escassetat de peces de substitució: «Ramona, [...] amb la roba diumengera obligada per la mullena d'ahir» (XIV, 38). Perquè una altra qüestió que queda ben referenciada és la diferència entre la roba de cada dia i la de mudar.

Jaquetti és una de les persones participants a les missions que va usar el recurs fotogràfic, cosa que la converteix en autora de gairebé nou-centes imatges dels seus informants o de l'entorn. Ella mateixa esmenta que quan aquests saben que els retratarà, la majoria de vegades demanen poder-se canviar de roba abans del retrat per, així, millorar el seu aspecte amb la roba millor que tenen. A l'asil de la Seu d'Urgell en trobem un exemple amb el comentari següent referit a un dels homes:

Hem trasbalsat el cor d'en Pere, en anunciar-li el propòsit de retratar-lo. Ell, que no ha conegut en tota la vida la carícia d'un objectiu, ens ha pregat l'ajornament fins diumenge, que és el dia en què es muda i podrà lluir un barret de palla nou que només es permet les diades de gran solemnitat. (VI, 106)

I a l'arribar diumenge: «En Pere ha obtingut un gec sense pedaços ni recosits» (VI, 113).

És la roba de mudar, per anar de visita a una altra població, la de festa major, la d'enterrament. Diversos comentaris ens ho mostren: l'estiu de 1929 es troba a Peranera entrevistant un home la dona del qual «es muda per anar a Malpàs»

(XIV, 38); a Llarvén, al febrer de 1927, una informant «ha volgut vestir-se amb luxe [...] s'ha posat un mocador de seda al cos» (VII, 305), o com a Viu de Lleuata: «la festa major s'assenyala per vestits nous i sabates a les cases i als balcons» (IX, 73).

No podem oblidar tampoc que Palmira Jaquetti és poetessa i aquest do traspuja en les seves descripcions, que a vegades prenen un sentit poètic, especialment quan parla de les flors i altres petits i bells elements oferts per la natura. Però també tenen un caire poètic alguns comentaris referits als colors de les peces de roba, com per exemple: «Els vestits uniformes de les dones en un descoloriment de tristor» (XIV, 153); el vestit «de casament, amb plecs i tavelles de color de llangardaix» (IX, 50); el de «Sila, [...], ànima retorta i embolicada en l'uniforme indument gris avesat al sol» (XVI, 197), o Capverda, d'Envall, que «vesteix una roba de color d'herba seca» (XIV, 129).

3. Els vestits de Palmira Jaquetti

Al buidatge d'informació també s'han consignat els comentaris que Jaquetti fa del vestit i de les peces de roba que porta ella mateixa a les missions de recerca, malgrat que no descriu gaire la seva forma de vestir. En les poques vegades que en parla, però, veiem que és diferent de la de les dones que li canten arreu dels territoris que visita.

Va vestida segons la temperatura, la climatologia i el moment de l'any en què viatja: des del vestit fresc de l'estiu fins a la superposició de peces d'abric per combatre el fred d'hivern, sobretot en les missions fetes a la tardor, però també en les fetes als mesos de juliol i agost al Pirineu (Pallars, Vall d'Aran, Ribagorça, entre altres indrets), ja que, malgrat ser a l'estiu, la temperatura pot ser força baixa. En altres ocasions, però, no és el fred el protagonista, sinó la calor excessiva, «amb un sol que esberlava les pedres» (VI, 133) i que fa córrer la suor per tot el cos.

La folklorista explica que porta la motxilla carregada a l'esquena, en la qual, a més de la càmera fotogràfica, llibretes i estris d'escriure per deixar constància de les cançons i altres objectes, hi duu la roba personal. També hi duu el barret i el paraigües.

Per comentaris seus sabem que l'any 1925 anava vestida de negre pel dol de la mort del seu pare (VI, 149). L'any 1931, quan torna amb Maria Carbó al Pallars i la Ribagorça, entomen una bona pluja que les deixa xopes; gràcies a aquest fet fa una descripció de peces de roba:

M'he mirat la roba bona. [...] bonet blanc de platja. [...] El meu vestit blau cel, delicat com la boira, ornat de brodat blanc [...] M'he cobert amb la capa, aquella capa que té sis anys de cançoner. [...] l'abric de seda, [...] el meu abric negre s'encongia com un acordió [...] els vestits lleugers, mitges i sabates. (XIV, 156-157)

Poques ratlles més endavant ens parla de «la roba gruixuda, la de recanvi» (XIV, 156) i també que per protegir-se «ara calcem galotxes [...] i vestim llana»³ (XIV, 157).

³ La galotxa és un calçat de fusta per serveix per caminar en terrenys molls o humits.

Encara dedica més comentaris a la roba d'hivern per protegir-se del fred, especialment a les comarques de muntanya, la que comenta que és «la roba gruixuda, la de recanvi». L'any 1926, quan va amb Maria Carbó al Pallars i la Conca de Tremp, comenta que «fa tant fred que m'han hagut de deixar més abrics» (VII, 15), cosa que deuria provocar que en properes missions anés proveïda de més roba, ja que tres anys més tard, el 1929, quan va a la Ribagorça amb Enric d'Aoust, comenta que «la roba d'hivern [...] ha hagut de ser utilitzada en les mateixes terres» (XI, 14).

D'aquest viatge, tenim una descripció acurada de la capa que usa per a múltiples usos, com és costum també entre els pastors, un dels quals és la protecció del fred i de la pluja: «La meva capa, que només uso durant la recerca de cançons, envelleix en l'obediència utilitat. Serveix de soplug, de catifa, gonella baldera quan vaig a cavall, abric a la vesprada» (XI, 77), o bé en una altra ocasió explica que:

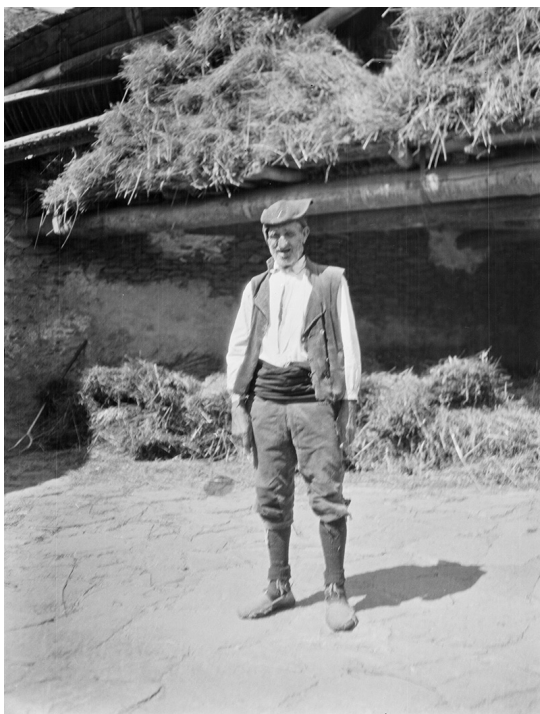
M'he cobert amb la capa, aquella capa que té sis anys de cançoner, i serveix múltiples i ben guanyats, i el mateix m'amida la llargada si m'ajec en un prat, com si m'és llegut de passar la nit a les rajoles, sota la nit en flor; i em preserva del fang si m'assec a terra i al còm, i d'arestes si cerco el recer de l'era. I com una veritable mestressa, sap espolsar una taula i abrigar els peus al llit. Aqueixa capa meva, que mai no m'abandona, que es riu d'escarafalls i abriga la vella carpeta. (XIV, 156)

Un altre comentari el susciten les dones que veu i és la diferència entre la dona de ciutat, Palmira Jaquetti, i les dones de pagès o de muntanya, allunyades de qualsevol comoditat. Al seu davant, ella diu: «Em reconec, però, inferior, massa delicada, massa civilitzada» (XI, 64). En tots sentits és diferent: vestit, higiene, gest, parla, tracte... En definitiva, una dona amb una altra manera de viure i de comportar-se.

4. Els homes

Al llarg del segle XIX es produeix un canvi en la manera de vestir dels homes impulsada per la manera de vestir masculina que es produeix a partir de la Revolució Francesa. La peça que cobreix de la cintura fins a sota genoll allarga els camalls i així les calces es converteixen en pantalons; la que cobreix del coll fins a cintura, la camisa, incorpora el coll tombat amb les puntes girades al davant, quan fins llavors la camisa només tenia tireta al coll. Finalment, el gec o jupa és substituït, també al segle XIX, per l'americana. El canvi no es produeix en poc temps, sinó que avança al llarg de les dècades, de la ciutat cap arreu. Els homes d'edat continuen vestint a l'antiga, mentre que els més joves usen pantalons en lloc de calces i l'americana en comptes del gec.

Però aquesta nova manera de vestir dels homes, que ja porta més d'un segle avançant, no és descrita per Palmira Jaquetti als textos de les memòries. La raó és ben senzilla. Els homes en edat i condicions de treballar són força absents a les memòries. Han de feinejar: al camp, a l'hort, amb el bestiar o fent altres feines. No estan per romanços, ni tampoc per cançons. Per això, els homes que entrevisten i a qui demanen cançons són homes d'edat, grans, vells que ja no poden fer la tasca diària. I tots van vestits a l'antiga. D'aquesta manera, les descripcions de Jaquetti són un document valuós que documenta la pervivència de les peces anteriors al canvi de model en el vestit dels homes.

Imatge 1. Martí Palau d'Astell, de 81 anys, conegut com a «Pare San». Imatge fotogràfica de la missió de Palmira Jaquetti i Enric d'Aoust a la Ribagorça l'estiu de 1929 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Imatge de Calaix, dipòsit digital del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, accessible a: <<https://calaix.gencat.cat/>> [data de consulta: 24 de maig de 2023].

Dels comentaris que l'autora fa en diverses ocasions, i sense dir-ho explícitament, es dedueix que la manera de vestir ha canviat. Que el homes grans, els vells, van vestits d'una manera que ja no és l'habitual i amb unes peces que ja són considerades antigues. Ens ho assenyala amb comentaris com, a Caldes de Boí: «Ara ve un homenet vestit a la usança vella, amb bona roba» (XIV, 54); a Larén, quan parla de l'avi Torres, ens diu que va «vestit a l'antiga usança» (XIV, 153) i que «torna del prat, vestit de vellut negre» (XIV, 151); o bé a Sarroca de Bellera, quan descriu: «Un vell barbut, amb barretina musca, gec, calça curta, bastó, peals i esclops. Un veritable i corprenedor tipus de vell» (IX, 38). Antiga i vella usança de vestir. En canvi quan explica els regals que fan als vellets que viuen a l'asil de la Seu d'Urgell, comenta que a «en Pere [...] A ell li hem comprat pantalons i camisa».

Si fem un repàs de les peces de roba i complements i comencem pel cap, veurem que els homes encara el porten tapat i, per això, les memòries estan plenes de referències a la barretina i la gorra. La primera, segurament en clar retrocés, usada sobretot per vells, que és substituïda per la gorra en la resta. Per això, la barretina és portada amb el vestit a l'antiga com la «d'un vell de 92 anys, alt, ben plantat,

prim, amb calça curta, gec i barretina» que es troba en el camí que fa d'Esterra a Espot (VII, 23); quan és a Verges, també referencia «un home amb barretina» (x, 244).

Sabem que hi moltes maneres de dur la barretina, per no dir que hi ha una manera pròpia per cada home que en porta. Hi ha qui la porta sobresortint del cap, o de gairell, cargolada o penjant a l'esquena. També hi ha qui la porta entaforada, amb el cap enfonsat a la peça, com en Teuler, de Sarroca de Bellera, «que forma cos amb la barretina» (IX, 37).

A diari es porta segons el gust o el caràcter de cada home: de qualsevol manera en els menys presumits o ben arreglada en els que ho són. El seu arranjament, però, es cuida quan cal mudar-se, perquè no es pot portar de forma descurada i això ho saben per comentarís com el referit a un home de Guiro a qui un veí li diu: «Mudeu-vos la barretina. [...] Veniu que us arreglaré la barretina» (XI, 72), o a la Tallada l'avi Sisi «s'ha mudat de roba, ha refet la gira de la barretina» (XIV, 18), o a Setcases en Tòfol porta «la barretina ben posada de cantó» (XVI, 23).

De barretines, als escrits, en trobem de dos colors: la vermella i la musca, terme aquest darrer que qualifica les de color morat o fosc. De vermelles en refereix, per exemple, a Torroella de Montgrí parlant d'en Genís, de 82 anys, que porta «la barretina vermella amb l'ampla vora negra» (IX, 15). De musques, a Ginestarre, al parlar de «la barretina musca de l'avi» (VII, 28), a Boí quan troba Correies, que «vesteix calça curta, calcilles i gec [...] amb barretina musca», a Isona, en Gínjol també «duu barretina musca, damunt el cabell negre» (VI, 136) o a Sarroca de Bellera veu un home amb la «barretina musca entregirada» (IX, 37) i més tard «un vell barbut, amb barretina musca» (IX, 38). Ja hem pogut veure que algunes barretines porten una vora de color negre al final de la peça que alguns giren i altres la deixen plana.

Als escrits de la folklorista, la gorra és l'altra peça que cobreix el cap dels homes. De fet, és una peça més moderna que la barretina però amb la mateixa funció. I de manera semblant a la barretina, la forma de portar la gorra també es particular de cadascú. Hi ha qui la porta gairebé tapant els ulls, com l'home que veu en el viatge d'Esterra a Espot que fa a mitjan juliol de 1926, de qui comenta: «Porta la gorra més avall de l'orella dreta i no se li veuen els ulls» (VII, 22); a la Plana, Pedro «ha enfonsat la gorra» (XI, 76), i a Pujal, l'any 1925, en «Jepo té la mirada petita, entelada, gairebé coberta per la gorra, que duu adaptada a la cara, amb un botó prominent al cim, com un gra» (VI, 123).

En canvi, altres homes la porten alçada, com en Ton Simó, de Montanissell, «de barba i cabellera estarrufada, pom de clavells a l'orella [...]. El cabell blanc li sobreix de la gorra alçada» (VI, 126). També hi ha qui la porta de costat, com dos dels homes que viuen a l'asil de la Seu d'Urgell: Ventura, que «Porta la gorra molt decantada» (VI, 103), i Pere, «amb aquella gorra torta i cargolada que li fa de teulada».

La gorra es porta cada dia i fins i tot feinejant. L'home se la treu dins de casa, quan fa molta calor o bé quan se saluda o es parla amb algú; per això a Pardines «el vell Gandaia [...] es lleva la gorra» abans de posar-se a cantar (XVI, 247) o a Maranyà en «Miquel, gorra en mà...» (XIV, 16).

En un cas, Palmira Jaquetti parla d'una altra lligadura masculina: el barret de palla. Es tracta del que porta en Pere de l'asil de la Seu d'Urgell quan es muda: «Diumenge, que és el dia en què es muda i podrà lluir un barret de palla nou que només es permet les diades de gran solemnitat. Ens ha fet molta gràcia, car el

preferim vestit de dia feiner, amb aquella gorra torta i cargolada que li fa de teulada» (VI, 106). El barret de palla, una exquisidesa endiumentjada.

Després de les barretines i gorres, cal passar a les peces de roba externes que els homes vesteixen, a partir del que veuen els ulls de Jaquetti. De les peces del cos tenim pocs comentaris. Per altres fonts sabem (Garrich; Ventosa 2014), però, que els homes porten una camisa de color clar o fosc, de color llis o estampat amb ratlles, i que en aquesta època encara és freqüent que no tinguin coll, sinó que siguin camises de tireta. A Igüerri, l'any 1929 es refereix a Bernat, que «duu calça curta i camisa blanca» (XI, 35). L'any 1931 parla d'Arnalló, de Saraís, que mudat porta «el gec nou damunt la camisa blanca» (XIV, 166). També es refereix a la camisa quan explica les peces que han comprat per obsequiar els estadants de l'asil de la Seu, a dos dels quals els obsequien amb una camisa: «Tenim alguns presents a fer, i amb aquest intent hem entrat a les botigues. [...] A en Ventura, que ja té vestit i calçat, una camisa. En Pere [...] A ell li hem comprat pantalons i camisa».

La majoria d'homes que descriu, ja hem comentat que són homes d'edat, van vestits amb calça curta i alguns les complementen amb el gec, que formen el conjunt masculí habitual entre el segle XVIII i el primer terç del XX.

L'any 1926, en el viatge d'Esterri a Espot veu un «vell de 92 anys, alt, ben plantat, prim, amb calça curta, gec i barretina» (VII, 23). Al mas Savarneda, proper a Sort, el 1927 hi veu «un vell [...], però porta un gec i calça curta, que li escauen molt» (VII, 321); l'any següent, a Sarroca de Bellera referencia «un vell barbut, amb barretina musca, gec, calça curta, bastó, peals i esclops»⁴ (IX, 38), al qual ja hem vist que qualifica com «un veritable i corprenedor tipus de vell». A Boí, l'agost de 1929, parla de Correies, que «vesteix calça curta, calcilles⁵ i gec» (XI, 49).

El gec pot anar a conjunt amb les calces, però també pot ser d'un altre color i teixit, i això depèn de la capacitat econòmica de l'home que porta les dues peces. En les situacions paupèrrimes que descriu Jaquetti és fàcil d'entendre que cadascú aprofita allò que té i procura que totes les peces de roba durin el màxim de temps sense poder estar-se per conjunts, ja que l'important és anar vestit. Però també veiem que quan la poetessa els vol fotografiar, els homes s'esforcen a trobar un gec que els permeti no sortir a les imatges en cos de camisa. És el cas d'en Pere de l'asil de la Seu d'Urgell, «que ha obtingut un gec sense pedaços ni recosits» (VI, 113), o d'Arnalló, de Saraís, que va ben mudat amb «el gec nou damunt la camisa blanca» (XIV, 166).

A les memòries de Jaquetti trobem algunes referències a la confecció de calces i als pedaços que porten. La dona que es coneix amb el nom de Mestra talla i cus peces de roba mentre canta, cosa que s'explica al text així: «La Mestra empalmava camals, tallava calces. Després de les calces, molt ben tallades i cosides» (IX, 58). L'any 1931, parla de Quico, de Cadolla, que «ara cosia un parrac blau —pel que he comprovat després, eren les calces—» (XIV, 146), i d'Erdo, de Senterada, que «duia les calces trossades a guisa d'espadatxí» (XIV, 136). Poques referències tenim al teixit amb què es confeccionen les calces, només comenta que a Larén «l'avi Torres torna del prat, vestit de vellut negre» (XIV, 151).

⁴ Els peals, o peials, són una mena de peücs fets de drap de blanquet o burell que poden anar cordats al costat o al davant de la cama.

⁵ Les calcilles són mitges amb cama i sense peu. En lloc seu, porten una tira per subjectar la peça per sota del pont del peu.

Imatge 2. Joan Descamps Gardell i el seu pare Joan Descamps, coneguts com a «Cabrera», acompanyats d'un grup d'infants. Imatge fotogràfica de la missió de Palmira Jaquetti i Mercè Porta a Tregurà i Setcases l'estiu de 1933 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Imatge de Calaix, dipòsit digital del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, accessible a: <<https://calaix.gencat.cat/>> [data de consulta: 24 de maig de 2023].

Una altra peça que ja ha aparegut en els comentaris de l'autora que transcrivim són les calcilles, mena de mitges sense peu. A més dels comentaris referits a Correies de Boí i a l'home de Caldes de Boí, també en comenta la presència a Taüll, el mateix any 1929: «Hi ha un vell amb gec i calcilles» (XI, 58). La poetessa documenta l'ús dels peals o peücs fets de drap clar o fosc que es corden al davant o la part lateral de la cama i que serveixen per protegir-la i alhora mantenir-la a bona temperatura. Les calcilles i els peals es poden portar calçant espartenyas o esclops, com és el cas de l'home de Sarroca de Bellera, que porta «peals i esclops» (IX, 38). Encara trobem altres peces per protegir les cames, com les que veiem a la descripció de les peces que talla i cus Mestra de Sas l'any 1928: «Després de les calces, [...] han vingut les tarnes a les angarilles i les mitges i mitjons» (IX, 58). Una tarna és qualsevol tros de roba que serveixi per protegir o per fer un pedaç.

En darrer lloc cal parlar del calçat. Les espartenyas surten poc referenciades i hem de creure que és així perquè aquest és el calçat de la gran majoria de la

població, ja que, com bé diu Francisco de Zamora, al segle XVIII la població catalana calça espadnyes (Zamora 1973). Algun comentari de Jaquetti ens ho il·lustra, com la queixa que fa d'un jove, a Montanissell l'any 1925, que té la pretensió «que per a cada cançó li pagariem unes espadnyes» (VI, 126). En poques ocasions parla que els homes calcin sabates, ja que deu ser una excepcionalitat, com és el cas d'assistir a un enterrament, quan s'hi refereix dient: «Els homes, enfonsats en el turment de les sabates» (XIV, 21). Veiem aparèixer els esclops, l'altre calçat comú, en especial a les zones humides o amb aigua, quan es refereix a l'home que porta peals i esclops, i les sabates ferrades que tan bé anaven per trescar pels camps però que tenen un bon pes per les puntes de metall que duen. Per això, la folklorista té la pensada que «al pastor, que va amb calçat ferrat, li comprem unes sandàlies, més lleugeres i còmodes».

La faixa tampoc és motiu de gaires referències; en parla quan es troba a Pardines i comenta: «Mariet, amb una mà a la faixa» (XVI, 246). Altres peces de roba masculines són presents als textos de Jaquetti: la capa a la qual es refereix en el cas de l'enterrament, «els homes, enfonsats en el turment de les sabates, en una llarga corrua de capes lluentes», o quan parla dels pastors, com ara el de Camprodon, «el pastor, en ampla capa fosca» (XVI, 22).

El comentari a l'home que malgrat que viu a l'asil continua vestint com quan duia els ramats a pasturar: «Ramon Farrero fou pastor. Encara en porta el vestit. [...] calça sabates ferrades, nua al coll corbata negra, i submergeix el cos en folgada brusa també negra», ens il·lustra l'ús de la brusa fosca, la peça que per les seves bones característiques va ser tan comuna arreu de Catalunya, vestida per homes de tota mena d'oficis, joves i adults, de l'aprenent a la botiga al carter. Al coll, damunt la brusa, és habitual dur-hi un mocador de color, tal com llegim al text i podem veure en alguna fotografia.

Acabem les peces que vesteixen els homes amb les referències al mocador de butxaca que apareixen a Boí i a Caldes de Boí, respectivament: «mocador blau de la butxaca» (XI, 53) i «I, traient-se el mocador blau de la butxaca...» (XIV, 53). És un dels obsequis que Jaquetti fa a un dels asilats a la Seu d'Urgell: «A l'Esteve, el dels carlins, [...] mitja dotzena de mocadors» (VI, 109).

5. Les dones

Com els homes, les dones només canvien de roba en escasses ocasions: per festa, per anar de visita, per enterraments o casaments. Llavors, surten de l'armari les peces més bones que cadascuna té. Són les mateixes que, quan en disposen, vesteixen per encarar els retrats que Palmira Jaquetti els fa amb la càmera Kodak que forma part del seu equipatge. La resta dels dies els passen amb la mateixa roba, amb el «vestit tronat» per l'ús (VII, 318).

Els colors dominants en el vestit de les dones són el negre i el gris. A la Conca, l'any 1927, ressenya «una dona que va negra» (VII, 350); a la Bastida, a la missió de 1931, «Lluïsa també canta. Vesteix un color gris» (XIV, 154); a Durro, Tonica «vesteix de negre i duu mocador al cap» (XIV, 164), i a Montanissell veu el mateix: «Aleshores s'acosta una dona vestida de negre» (VI, 126). Gris i negre, soferts, endolats i descolorits.

Quan passa per Perves al juny de 1929, al cap d'un any d'haver-hi fet estada, se sorprèn que la cantaire anomenada Frara «ha canviat el vestit negre per un de

Imatge 3. Teresa Bardona, de Can Cisco del Paraire, de 60 anys, filla de Serradell, amb un infant als braços. Imatge fotogràfica de la missió de Palmira Jaquetti i Enric d'Aoust al Pallars i la Ribagorça l'estiu de 1927 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Imatge de Calaix, dipòsit digital del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, accessible a: <<https://calaix.gencat.cat/>> [data de consulta: 24 de maig de 2023].

ratllat, que va adquirir amb el preu de les seves cançons» (XI, 14). És a dir: només uns diners extres, el guany de fer de cantaire, li permeten comprar un vestit nou.

En aquest moment moltes dones, sobretot les de més edat, encara porten dues peces: una que els tapa el cos del coll fins més avall de la cintura, que apareix amb el nom de gipó, cos, brusa o altres denominacions, i una segona, la faldilla, que va des de la cintura baixa fins als peus. Però ja s'està imposant portar vestit, la peça que alhora tapa les dues parts del cos, superior i inferior.

Sobre les faldilles, trobem poques referències: la de 1926 referida a una dona de Surri, de la qual ens diu que «té faldilla del mateix color dels ulls i mocadors de seda que li arriben als peus» (VII, 32), i la Rocamora, de la Torre de Tamúrcia, que «vesteix [...] la faldilla de quadres de quan va ésser a ciutat, i era dida» (XIV, 171).

Del gipó o cos ens ofereix diversos comentaris. Francisca, de Prats de Molló, queda «envellida dins el gipó de vellut» (XVI, 223); Margarida, estadant de l'asil de la Seu d'Urgell, porta un «cosset en triangle, damunt un pam escàs de cintura, com un con de punta» (VI, 102); a Igüerri hi veu «la dona del gipó de seda» (XI, 35); de Francisca, de Tegurà, comenta que «encara duu gipó, i té l'aire de la pubilla rica» (XVI, 30) i al viatge d'Esterrí a Espot coneix Rosa Pujol, que «porta cosset de vellut i apedaça els mitjons a punt d'agulla» (VII, 22).

Sovint també usa l'expressió anar ben «cossada» per referir-se a una dona que va força ben agençada. Així, per exemple, a Setcases, «Roja, cossada, bonica, ja pentinada» (XVI, 24) i Marquesa, de Durro, que va «ben cossada, clenxa partida...» (XIV, 157). Ben lluny de la deixadesa de Joanxica, d'Envall, que va amb «el gipó descordat» (XIV, 127). Veiem per les referències que els teixits dels gipons que anomena són vellut o seda i això ens fa pensar en dones amb un cert nivell econòmic. De ben segur, però, que altres dones els porten de sarja o altres teles més bastes.

Jaquetti comenta que altres dones porten brusa, com Teixidora, de Malmercat, de qui explica que duu «brusa blava» (VII, 324); la referida Rocamora de la Torre de Tamúrcia, que vesteix «la bruseta brodada» (XIV, 18), o Cinta, de Bóixols, que vesteix «camisa fosca» (VI, 128). La brusa és més còmoda, més econòmica i molt més fàcil de rentar.

Ara bé, la peça del vestit femení que potser és més referenciada és el mocador de cobreix el cap, ja que, com constata a Cerbi, gairebé totes les dones van «amb el mocador al cap» (VII, 19). N'anomena de blancs i de negres, però també d'altres colors. De negres en duen la criada de casa Torres, de Larén, amb «els cabells ni curts, ni llargs, romanen prudentment guardats per mocador negre» (XIV, 153), i Margarida, amb el «cabell partit, abocat, tafaner, per l'espitllera d'un mocador negre, que fuig i es tira enrere» (VI, 102). De color blanc és el de la Jove Ferrera, d'Antist, que «duu un ample mocador blanc al cap que li preserva el cabell» (XIV, 75), i el de Trinitat, de Montardit, que «porta mocador blanquinós i la clenxa ben partida» (VII, 306), o el que els ensenya en Quico, de Cadolla, «el mocador nuviat de la muller morta», guardat a la calaixera.

Hi ha dones, però, que el duen de color vermell, com Cinta, de Bóixols, de qui diu que «és impressionant: mocador vermell al cap, cabells blancs i vermells diabòlics, ulls vermells i camisa fosca» (VI, 128), o groc, com la Teixidora, que «duu un mocador groc al cap» (VII, 324). El mocador es porta usualment nuat al coll, sota barbeta, com Sorda, de Taüll, de qui comenta «ix Sorda, nuant el mocador sota la barba» (XI, 60). A algunes dones els tapa completament el cabell, del qual només es veu l'arrel del front, i altres el duen més cap enrere, com Estevatona, que «duu mocador a mig cap» (VI, 111), o Margarida, de l'asil de la Seu, «que fuig i es tira enrere» (VI, 102).

Respecte a altres lligadures, Palmira Jaquetti esmenta l'ús de caputxes, mantellines i, en un sol cas, còfia. La mantellina i la caputxa s'usen especialment per anar a l'església. De la primera, en comenta, a Castanesa, amb motiu d'un enterrament: «Les dones, dins la folgada mantellina, mocador en mà» (XIV, 21). A Borén: «La Lluqueta, també es posa la mantellina» (VII, 15).

Sobre les caputxes, quan és a Durro, en diumenge, parla de «Conilla i Tonica, encaputxades» (XIV, 165), que seuen a l'església. I a Sarroca de Bellera, d'una «vella amb caputxa revenxinada» (IX, 38) i «Marca, que duu caputxa amb borla, quan va a missa» (IX, 35). La còfia, d'ús habitual a la part nord del Pirineu, només és motiu

Imatge 4. Palmira Jaquetti arreglant la caputxa a una informant.
Imatge fotogràfica sense data de la missió de Palmira Jaquetti i Enric d'Aoust al Pallars i la Ribagorça l'estiu de 1927 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Imatge de Calaix, dipòsit digital del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, accessible a: <<https://calaix.gencat.cat/>> [data de consulta: 24 de maig de 2023].

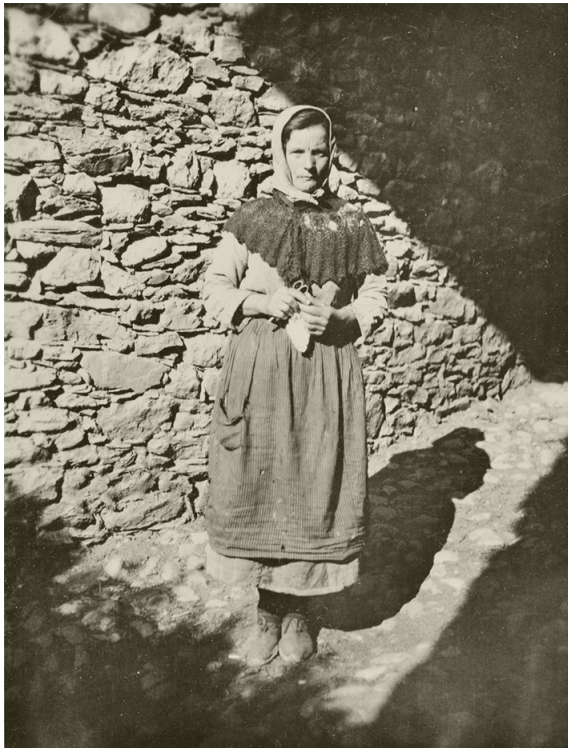
de comentari quan fa estada en una casa de Les de família francesa, una casa pulcra, endreçada i amb bons llits en la qual la mestressa «duia còfia blanca» (VI, 150).

Una altra peça d'ús normal en les dones és el davantal, necessari per no tacar ni fer malbé la faldilla. Ella mateixa en regala a una de les asilades a la Seu d'Urgell: a «Margarida, també mocadors i davantals» (VI, 109). A vegades, les dones se'l treuen per tenir més bona aparença, com Cisca, de Quando de la Pobleta, que «s'ha desfet el davantal» (IX, 78), o el canvien per un de roba de més qualitat, com Rocamora, de la Torre de Tamúrcia, que «vesteix el davantal de seda» (XIV, 171). Davantals de confecció casolana, com ho són la majoria de peces en les zones allunyades de botigues. Així ens ho conta, l'any 1930, Net, de la Tallada, que «està cosint amb agulla grossa [...] Tinc dubtes entre uns enagos, un espantapardals o unes cortines [...] doncs em diu que confecciona un davantal» (XIV, 32).

Com a complement del vestit femení, en algunes ocasions esmenta els mocadors per cobrir les espatlles que cauen faldilla avall. El fet que els esmenti confecci-

onats en seda denota que són mocadors de mudar, ja que per tapar-se cada dia, per feinejar, no es poden portar perquè es malmetrien ràpidament. A Surri, el 1926, la dona que porta una faldilla del color dels ulls es cobreix amb «mocadors de seda que li arriben als peus» (VII, 32) i a Llarvén, l'any següent, una cantaire que només admet cantar quan sap que la retrataran «ha volgut vestir-se amb luxe [...] s'ha posat un mocador de seda al cos» (VII, 305).

En l'apartat dedicat als homes, ja hem vist que en algunes ocasions demanen mudar el vestit i posar-les les millors peces que cadascú tingui: per anar a l'església, quan arriba la festa o es va de visita, com ho indica el comentari fet a Peranera: «La seva dona es muda per anar a Malpàs» (XIV, 38). Quan l'ocasió és mudar-se per festa, Jaquetti ens deixa diversos comentaris que ens indiquen el canvi d'aspecte de les protagonistes, al qual dediquen temps i esforç, com a Setcases, on «les noies replanxen el vestit per al ball» (XVI, 29); i a la festa del Roser a Molló, «Sardanes a la plaça, cruixir de vestits nous» (XVI, 229). A Viu de Llevata constata que «la festa major s'assenyala per vestits nous i sabates a les cases i als balcons» (IX, 73).

Imatge 5. Ramona Feixa, de 42 anys, coneguda com a «Ferrerera», filla de Durro, de can Janet, casada a can Ferrer de Taüll. Imatge fotogràfica sense data de la missió de Palmira Jaquetti i Enric d'Aoust a la Ribagorça l'estiu de 1929 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

Imatge de Calaix, dipòsit digital del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, accessible a: <https://calaix.gencat.cat/> [data de consulta: 24 de maig de 2023].

Fins i tot hi ha qui per a aquesta ocasió té cura del seu rostre i del cabell, com les filles de la Gaietana, de Saraís, que «s'empolvoren i clenxinen» (XIV, 166), mentre ella també s'arregla «vestint-se per a la festa» (XIV, 165). Llúcia, de Corroncui «s'ha posat la roba nova» (XIV, 139); a la Torre de Tamúrcia, Rocamora «vesteix el davantal de seda, la bruseta brodada, la faldilla de quadres de quan va ésser a ciutat, i era dida» (XIV, 171).

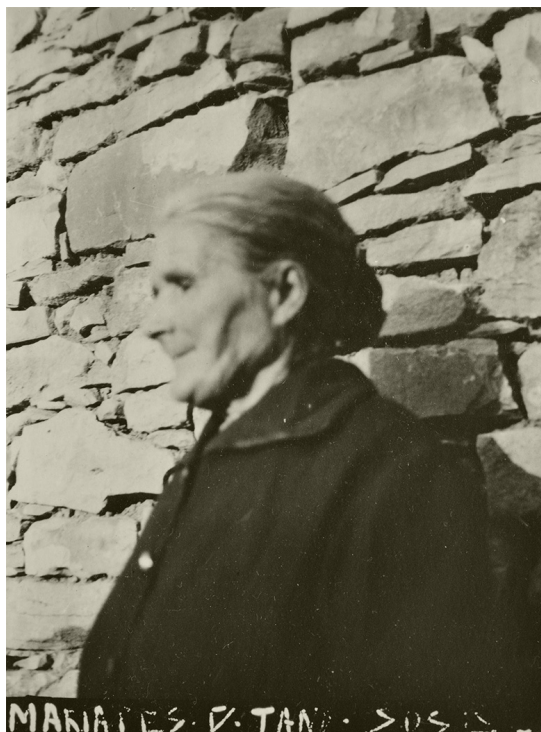
I el mateix succeeix quan cal vestir-se per fer-se retratar. Aquesta és també una situació especial: ningú vol veure's en el retrat amb el vestit de cada dia. Com diu l'autora estant a Mesull i referint-se a Peranera, que es muda per al retrat, «adquirir la dignitat d'ésser plasmades comporta aqueixa preparació i no voldríem, per molt que ens faci riure, destruir-li l'alegria que li fa batre el cor més de pressa». Finalment, de Peranera diu: «La roba de casament, d'una llana digna d'un explorador [...]. De la humil doneta, per obra i gràcia del vestit, se n'alça una gegantessa, amb sabates enormes, que mai no prendran la forma del peu ni de la cama. Als dits hi duia preparat un mocador amb puntes i una flor» (IX, 50). A Envall, Capverda treu «enagos amb puntes, llaços, sabates noves, mitges netes, medalles amb cadena» (XIV, 129), i, a Sossís, la Tana, «ja la tenim que es muda de cap a peus, es pentina, es posa calçat nou». Algunes, però, defugen deixar-se fotografiar si no poden millorar l'aspecte, com la Maria, de Tremp, que «no s'ha deixat retratar sense la roba bona» (VII, 304).

De la roba interior en tenim poca informació. Sobre els enagos i les mitges, en trobem sobre la que tot just acabem de comentar, referida a Capverda, d'Envall. Finalment, sobre el calçat, tenim algunes referències a l'ús de les sabates i sempre en el moment de festa, com hem vist en els comentaris referits a Peranera, de Mesull; a Capverda, d'Envall, o amb motiu de la festa de Viu de Llevata.

6. Els cabells

Com ja ha estat comentat, en el moment de les missions de recerca per a l'Obra del Cançoner Popular, tothom porta encara el cap cobert. Els homes el tapen amb la barretina, la gorra o el barret; les dones, majoritàriament, amb el mocador, la mantellina o la caputxa. Per això els cabells es veuen poc i, malgrat això, sorprèn la quantitat de vegades que Jaquetti s'hi refereix, sobretot a dones, i gairebé sempre de forma poc positiva. Formant part de la manera de viure en estat de penúria i deixadesa, els cabells es pentinen poc. Tal com ella comenta, el pentinat és per al diumenge o per als dies de festa: «S'ha clenxinat millor que els diumenges» (IX, 50).

En general, les dones porten els cabells amb clenxa, la major part de les vegades al mig, i recollits enrere, ni que sigui amb el mocador. La folklorista referència cabells de tots colors: rossos, negres i, sobretot, grisencs o blancs en persones d'edat. Ho veiem, per exemple, en els comentaris de Ginyosa, que «té el cabell gairebé blanc, la cara dolça, però revellida» (XIV, 22), a Canet; a Tremp, veu una dona amb el «cabell rossenc i ratlla al mig» (IX, 73); a Esterri, la Miqueua va «amb la clenxa partida, rossa, encara» (VI, 136); la Trinitat, de Montardit, «porta mocador blanquinós i la clenxa ben partida» (VII, 306); a Moror, una dona «duia els cabells lluent i pentinats enrere» (VII, 57). La Cinta, de Bóixols, de «cabells blancs» (VI, 128), com la Joaquina, de Barruera, «blanca, nevada de cabell, florida en vellesa endolada» (XIV, 163).

Imatge 6. Maria Pes, filla de Claresol, de 64 anys, coneguda com «la Tana de Sossís». Imatge fotogràfica sense data de la missió de Palmira Jaquetti i Enric d'Aoust al Pallars i la Ribagorça l'estiu de 1927 per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Imatge de Calaix, dipòsit digital del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, accessible a: <<https://calaix.gencat.cat/>> [data de consulta: 24 de maig de 2023].

Les dones que romanen a l'asil de la Seu d'Urgell també són font de referències sobre els cabells: Estevatona «duu mocador a mig cap; cabell negre; ben clenxinada» (VI, 111); Margarida, amb el «cabell partit, abocat, tafaner, per l'espitllera d'un mocador negre, que fuig i es tira enrere» (VI, 102); Maria, de «cabell cendrós» (VI, 102), mentre que Jerònima, amb «quatre cabells ben clenxinats, tots negres, l'excusen de dur res damunt del cap» (VI, 101).

Els homes tampoc fan gaire ús de la pinta cada dia, ni als cabells ni a les barbes. Així, de Ton Simó, de Montanissell, diu: «De barba i cabellera estarrufada, pom de clavells a l'orella [...]. El cabell blanc li sobreix de la gorra alçada» (VI, 126); un home de Bóixols va «esparracat, amb barba negra» (VI, 128), i a Sarroca de Bellera veu «un vell barbut, amb barretina musca» (IX, 38).

7. Els infants

Els infants són poc presents als textos de les memòries de Palmira Jaquetti. Quan fa referència a la seva presència acostuma a ser perquè, com un eixam, envolten

les mares quan aquestes canten, o ploren perquè els alletin o els bressin o per qualsevol altre motiu. Com ja ha estat dit, comenta que, en general, el seu aspecte és pobre, deixat i brut.

Les poques referències als infants són de nadons que encara van amb bolquers. S'hi refereix quan es troba a Viu de Llevata, al juliol de 1929, comentant que a la família hi ha un nadó «faixat i empaquetat dintre els bolquers» (XI, 16); o bé a Abella d'Adons, dos anys més tard, quan explica que «la muller bressa un infant faixa, calçat i engorrat» (XIV, 138).

Acabarem l'apartat amb dues referències sobre dos infants. El primer, a Montanissell, quan l'any 1925 es troba amb un noi que vol cantar perquè li han dit que «per cada cançó li pagariem unes espadnyes», cosa que l'autora li ha de desmentir ràpidament. I el d'una nena de Mesull a qui muden i «anava carregada de flors com una núvia, amb llaços verds i vermells i profusió de cadenetes» (IX, 50).

8. La roba de la llar

A l'entrar en una població, sigui gran o petita, per fer-hi entrevistes, els missioners han de cercar un lloc per anar a dormir i, quan és possible, fer-hi els àpats. Molt sovint, cerquen la persona que fa de contacte entre els habitants i el Cançoner perquè, a més d'establir el contacte amb els homes i dones, els aculli o els recomani una fonda, si n'hi ha, o una casa on poder fer estada. Per aquest motiu, si poden, s'hostatgen a casa del capellà o en una casa gran amb recursos.

Molts cops, però, això no és possible i cal espavilar-se per trobar un llit, sigui on sigui. Les cases són petites, fosques, fumades, sense aigua ni llum, amb pocs mobles i amb la nul·la presència de roba de la llar: llençols, tovalles, tovallons o tovalloles.

Els llençols blancs, quan n'hi ha, s'usen en escasses ocasions. Com comenta Josefina Roma, bàsicament, en tres ocasions: quan es tenen convidats, per la festa major i quan algun malalt ha de rebre l'extremunció. Com comenta sobre l'aixovar: «el tenien però no el feien servir» (Roma 2021: 89). L'afirmació de Roma queda documentada per Jaquetti el juliol de 1931 quan es troba a Peracalç i parla del «llençol brodat al llit dels forasters» (XIV, 133).

En alguna altra ocasió, la fortuna li somriu amb la disponibilitat de roba de llit, com a Montcortès: «Després ve la preparació del llit. Llençols, brodats, robes noves» (VII 316). O a Gulp, l'agost de 1926, on disposen de «cobrellits de color de mel» (VII, 53). L'agost de 1925, a Isona troben un «bon llit, [...] i la roba de fil» (VI, 133).

En general, els àpats es fan sobre la taula sense estovalles, ni tovallons. Ara bé, en el conjunt de missions fetes, l'autora ens posa exemples de l'ús d'estovalles, com ara l'agost de 1926, que veu una dona que està «col·locant el tovalló de fil» (VII, 42); al juliol de 1927, a Tornafort «havien parat taula amb les estovalles netes de bugada col·locant el tovalló de fil» (VII, 325), i un mes després, a la Conca, veu «el servei de taula blanc» (VII, 352).

Quan l'any 1931 és a Abella d'Adons, escriu: «La muller [...] les ha cobertes de tovallons blancs» (XIV, 139). I en el mateix viatge, però ara a Montsor, comenta que la informant, de nom Amiga, cobreix una cistella amb «la blancor d'un tovalló de lli» (XIV, 132). Amb aquestes referències sabem que les estovalles i els tovallons, en general, són blancs i fets amb tela de lli. A la casa de Montcortès que

hem comentat més amunt, es troba que «els tovallons presumen les lletres vermelles, brodades, massisses» (VII, 316). Una excepció la llegim en el mateix darrer text, quan, una mica més enllà, comenta que Manela té una «estovalla ratllada de flors» (XIV, 132).

En comptades excepcions, però, els viatges la porten a visitar alguna casa forta de la qual descriu el parament de la llar. Així, a Salardú, el mes d'agost de 1925, ens parla que en una casa rica troba «el drap brodat que guarneix la tauleta» (VI, 146); a Gessa, el mateix mes, en una altra casa hi veu «coixins [...], brillants de seda i colors [...] les raconeres lluien petits drapets brodats» (VI, 148). I al setembre de 1929 explica que, a la Pobleta, visiten una casa on la «vella del Punyet ens rep en una sala severa, tancada, embolicada en tapisseries de vellut escarlata. Un cert baf de resclosit, l'atenuant de les catifes.» Excepcions que fugen del tarannà modest, per no dir pobre, de la majoria de les cases.

9. Referències bibliogràfiques

GARRICH, Montserrat; Sílvia VENTOSA (2014): *Els vestits populars a Catalunya*. Figueres: Brau.

GRASSOT, Marta (2019): *La fotografia en l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*. a: <https://ddd.uab.cat/pub/trerecpro/2019/234711/Grassot_Marta_Fotografia.pdf> [data de consulta: febrer de 2022].

JAQUETTI, Palmira; Maria CARBÓ (1996): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Maria Carbó a la Seu d'Urgell, Pallars i Aran del 9 de juliol al 3 de setembre de 1925, per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. VI. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 99-232.

JAQUETTI, Palmira; Maria CARBÓ (1997): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Maria Carbó al Pallars i Conca de Tremp del 2 de juliol al 2 de setembre de 1926 per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. VII. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-136.

JAQUETTI, Palmira; Maria CARBÓ (1997): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Maria Carbó a Sant Feliu de Guíxols de l'I al 9 de gener de 1927 per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. VII. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 261-300.

JAQUETTI, Palmira; Maria CARBÓ (2004): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Maria Carbó a la Ribagorça i al Pallars, del 27 de juny al 27 d'agost de 1931, per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. XIV. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 123-266.

JAQUETTI, Palmira; Enric D'AOUST (1997): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Enric D'Aoust al

- Pallars i Ribagorça del 27 de juny al 31 d'agost de 1927 per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. VII. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 301-423.
- JAQUETTI, Palmira; Enric D'AOUST (1999): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Enric D'Aoust a Torroella de Montgrí i a l'Estartit del 25 al 28 de desembre de 1927 per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. IX. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-29.
- JAQUETTI, Palmira; Enric D'AOUST (1999): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Enric D'Aoust al Pallars de l'I de juliol al 19 d'agost de 1928 per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. IX. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 31-150.
- JAQUETTI, Palmira; Enric D'AOUST (2000): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Enric D'Aoust a Torroella de Montgrí, Verges, Pals i l'Escala, del 23 de desembre de 1928 al 2 de gener de 1929, per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. X. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 241-305.
- JAQUETTI, Palmira; Enric D'AOUST (2001): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Enric D'Aoust a Ribagorça del 29 de juny al 4 de setembre de 1929, per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. XI. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-323.
- JAQUETTI, Palmira; Enric D'AOUST (2002): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Enric D'Aoust a l'Escala del 24 al 30 de desembre de 1929, per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. XII. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 195-241.
- JAQUETTI, Palmira; Enric D'AOUST (2004): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Enric D'Aoust a Verges i rodalia, del 29 d'agost al 21 de setembre de 1930, per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. XIV. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-122.
- JAQUETTI, Palmira; Mercè PORTA (2006): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Mercè Porta a Tregurà i Setcases, del 27 d'agost al 23 de setembre de 1933, per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. XVI. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 11-176.

JAQUETTI, Palmira; Mercè PORTA (2006): «Memòria de la Missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Palmira Jaquetti i Mercè Porta a Molló, Prats de Molló i Pardines, del 21 de juny al 18 de juliol de 1934 per comanda de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya». Dins Josep MASSOT I MUNTANER: *Materials de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, vol. XVI. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 195-411.

ROMA, Josefina (2021): «Salut i malaltia en les memòries de Palmira Jaquetti per a l'Obra del Cançoner Popular». Dins Carme ORIOL i Sílvia VEÀ (coord.). *Palmira Jaquetti*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, p. 85-115.

ZAMORA, Francisco de (1973): *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial.